

BRITA MALMER: Nordiska mynt före år 1000. Acta archaeologica Lundensia series in 8° no. 4. Lund, CWK Gleerups Förlag, 1966. XVIII + 358 sider + 57 plancher. 90 sv. kr.

I en årrække har svenske numismatikere i samarbejde med engelske og tyske forskere bearbejdet de mange tusinde mønter fra vikingetiden, som i mere end et århundrede har været magasineret i Kungl. Myntkabinetet i Stockholm. De hidrører fra de talrige svenske skattefund, hovedsagelig fra Gullands givtige jord. Det vil vare endnu adskillige år, inden man når til vejs ende; men allerede nu har dette internationalt betydningsfulde arbejde sat sig spor i afhandlinger, der bryder nye veje i forskningen. En del af de opnåede resultater er publiceret i *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis I-II* (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, Antikvariska Serien 9 og 19. Stockholm 1961-1968).

Blandt de unge og dygtige møntforskere er Brita Malmer, der vandt sig doktorgraden på ovennævnte akademiska avhandling.

Titlen »Nordiska mynt« er en neutral betegnelse for de mønter, hvis ældste grupper af danske møntforskere er henført til Hedeby, af svenske til Birka. Det så præcist angivne år 1000 burde rettere være bestemt som ca. 995, før Sven Tveskægs, Olav Skotkonges og Olav Tryggvasons mønter blev slået, hvad B. M. netop i det følgende påviser.

I et første afsnit, forskningshistoria, skildrer B. M. udførligt udviklingsgangen i den ret store litteratur om emnet. Hun nævner, at den første omtale af en nordisk 900-tals mønt skyldes den gamle svenske rigsantikvar Johan Peringskjöld 1706. Det er dog undgået den ellers så kyndige forfatters opmærksomhed, at den danske lærde Otto Sperling allerede år 1700 omhandler disse småmønter, som han har set dels hos en kendt samler i Hamborg, dels hos Johannes Lauerentzen i København.¹ – Det er iøvrigt heller ikke helt rigtigt, at »nordiska mynt från århundradena före år 1000 ha uppmärksammats senare [i Danmark] än i Sverige«. Mønter fra Gremmerupfundet 1739 blev indlemmet i Det kongelige Myntkabinet og i dets doubletsamling, medens »tripleter« blev sat til auktion 27. februar 1742 og beskrevet i auktionskataloget under Classis I no. 18. De var allerede da beskrevne af Henriksen (Hielmstjerne) og kort efter stukne i kobber til udgivelse i det pragtværk over danske mønter, der dog først udkom 1791.

¹ *Othonis Sperlingii consilarii Regii & jurisconsulti de Nummorum bracteatorum et cavorum nostræ ac superioris ætatis origine & progressu ad Reverend. Dn. Jacobum a Mellen epistola Lubecæ 1700 pag. 34.* – Ordet *bracteat* var dengang en ny glose i numismatikken (benyttet første gang af Joh. Christoph Olearius 1694). Sperling må derfor forklarende tilføje »cavi«, kendt betegnelse for bl.a. de hanseatiske »holen penninge«. – Ordet *halvbracteat* blev først anvendt 1819 af Liljegren-Brunius om det 10. århundredes tynde mønter, hvor præget fra den ene side blev synligt på den anden.

De ældste møntgrupper dukkede først op i Vaalsefundet og publiceredes af Chr. J. Thomsen i Aarbøger 1842. Thomsen henførte dem til Dorestad – således endnu i kataloget over hans samling, ført i pennen af Kr. Erslev 1873. Ved samme tid påbegyndte Hjalmar Stolpe sine udgravninger af gravfelterne ved det gamle Birka på Björkö, hvorved han fandt et antal af de ældste mønter. De publiceredes 1885 af Hans Hildebrand, der drog den slutning, at de også var prægede på Björkö i modsætning til de yngre, der kunde være fra Hedeby. I sit store oversigtsværk år 1900 hævdede Hauberg, at også de ældste mønter var slået i Danmark, i Lund, hvad han dog 1910 rettede til Hedeby med henvisning til et antal nye fund. En række svenske forskere, Knut Stjerna (Lund och Birka 1909), Kjellberg (1917), Lindqvist (1926) m.fl. hævdede Birka som møntsted for de ældste grupper, medens andre som Nöbbe (1923), Nordman (1923), Person (1932), Wegemann (1935), Jankuhn (1937 ff.) m.fl. lige så energisk gik ind for Hedeby.

De yngste møntgrupper er også forekommet i fund i Østeuropa, hvorfor polske forfattere har antaget dem for slået i Polen. Menadier og efter ham Suhle i Berlin har endnu 1964 tænkt sig en del af dem slået i Jumne.

B. M. har taget det som sin opgave at demonstrere anvendelsen af den metodelære, som er fremsat af hendes ægtefælle, arkæologen, docent, fil. dr. Mats P. Malmer: Metodproblem inom järnålderns konsthistoria (Acta archaeologica Lundensia series in 8° no. 3 1963), til hvis udformning hun har medvirket. Efter den ældre og hidtidige forsknings opfattelse, »är en klar gränsdragning detsamma som att öva vold på materialet eftersom klara gränser i verkligheten inte funnits. I verkligheten har huvuddelen av materialet samlat sig kring ett antal mittpunkter = typer, åtskiljda av diffusa gränsområden. Det är tillräckligt att definiera typen genom en bildhänvisning till ett »typisk« exemplar, till en av mittpunkterna. Gränsområdena behandlas från fall till fall. Vanligen lämnas de helt utanför undersökningen.

Den rationalistiskt arbetande forskaren har en annan uppfattning. Han strävar efter att omspanna *hela* materialet med ett nät av verbala definitioner, som är så avfattade, att det aldrig kan råda någon tvekan om till vilken grupp ett visst föremål skall hänföras. Hans intresse är särskilt inriktat just på mellangrupporna: intet material får vara odefinierat. Hans indelningssystem kan delvis förefalla konstlat, ungefär som Linnés Systema naturæ förefaller konstlat i förhållande till de levande växterna, men den artificiella indelningen är medveten och avsedd som ett instrument i en vetenskaplig bevisföring, med mål att fastställa de kronologiskt eller korologiskt relevanta gränserna i ett material, de gränser som andra forskare tror sig kunna urskilja genom intuition« (s. 40).

I korthed beskriver B. M. den typologiske metode s. 249 således: »1) Gruppindelning genom logiskt korrekta verbala definitioner. 2) Undersökning av föremålens bestånd av objektivt registrerbara, typologiska element; bevisvärdet är därvid större ju mera oberoende av varandra de typologiska elementen är. 3) Grupperna ordnas i tidsföljd med hjälp av typologiska serier, vilkas riktighet bestyrkes av de båda kontinuitetskriterierna (som är två emedan det existerar två arter av olikhet, kontradiktorisk och konträr)«.

Medens Mats Malmer bl. a. især anvendte sin metode på gruppering af de 758 nordiske guldbrakteater, som Mogens B. Mackeprang havde publiceret 1952, har B. M. taget sig af den tilsvarende opgave at behandle »de nordiske mønter før år 1000«. Her har hun med en imponerende flid selv indsamlet materialet på rejser ikke blot i Skandinavien, men også i Tyskland, Polen, Nederland, Belgien og Frankrig. 1571 mønter fra 31 offentlige og private samlinger danner grundlaget for hendes detaljerede undersøgelser, medens ca. 1200 kun kendes fra beretninger om splittede fund.

B. M. undersøger mønternes vægt, diameter, tæller perler eller streger i kantudsmykningen og finder frem til stempelkombinationer mellem de forskellige møntsider (KG = kombinationsgruppe). Hun lægger vægt på, hvad der objektivt kan måles, og fordømmer tidligere forskeres subjektive skøn, deres tale om »fabrik«, »stil« o. lign. – Mærkeligt er det da, at hun helt undlader finhedsprøver, der måske vanskeligt kan tages af de ældste sjældne mønttyper, men meget let af det 10. århundredes mere almindelige; adskillige finhedsprøver er endda nævnt i foreliggende litteratur, således Grågårdsfundet, hvor mønter fra midten af 10. årh. fra de to typer viser 0.915 og 0.904 – det er finere sølv end de danske speciedalere, der kun holder 0.875. Møntforringelsen synes således ikke at have berørt lødigheden.

Ligeledes undlader hun at lade foretage spektralanalyse, hvorved man muligvis kunde finde ud af, hvorfra sølvet stammer, om det er fra Samanidernes miner i Afghanistan eller fra vestfrankiske (ved Melle), anglobritiske eller for de senere mønters vedkommende fra Harz.

B. M. behandler hver møntside for sig. Hun definerer indgående de forskellige typer i 3 hovedgrupper: først de 6 »bildrika«: Mand, Hus, »Tuppar« (2 haner), Båd, Hjort, Ansigt, så de 2 carolingiske, de originale med kongenavnet CAROLVS (CARLVS) og de mange efterligninger, Dorestad-typerne med DORSTAT og forvanskningerne, og endelig korstyper med buer, ansigt og kors.

I sin gennemgang af disse typer søger hun at påvise deres forbilleder i nordisk kunst og i frankisk (frisisk) møntprægning, tillige i angelsaksiske og byzantinske mønter. Hun udviser megen kritik, når hun f. ex. om de to haner siger: »Det kan inte bevisas, att fåglarna föreställer

tuppar« og om den ene hjortetype: »Det kan inte bevisas att dessa djur föreställas hjortar«. Så meget mere overraskende er det da, at hun blankt går med til at betegne ansigtet (skræmmemasken) på de frisiske sceattas, som er efterlignet på en gruppe nordiske mønter, for »Wotan«, ja endog (s. 209) tænker sig dette ansigt som en hedensk propaganda. Det bør da understreges, at der ikke er fjerneste grundlag for denne navnegivning, der skyldes en romantiserende frisisk numismatiker i 1860'erne og siden desværre er almindelig anvendt.

Hovedvægten lægges på den verbale definition, men ydermere er alle typer med deres mange grupper og underafdelinger, ialt 701 møntsider aftegnet af B. M. – som man kan vente det: pinligt nøjagtigt men idealiseret (se prøver s. 515) – på 32 tavler, hvortil kommer 7 plancher med fotografiske gengivelser af de sammenstillede møntsider.

Det er forfatterens mening, at typologien har forrangen fremfor benyttelse af fund som grundlag. Fund kan have en stor spændvidde, og mange gamle mønttyper kan indeholdes mellem langt yngre mønter. Det er for så vidt rigtigt, som netop vikingetidens fund kan have en spændvidde på ca. 70 år. De yngste mønter i et fund plejer gerne at være de talrigeste og mindst slidte.

Denne metode, som B. M. fremstiller i skarp polemik mod ældre og nyere forfattere, udmærker sig ved en hidtil ukendt grundighed, men den har sin store svaghed i den overmåde megen tid, den kræver, i forhold til de resultater, der søges opnået. Og mere end en vis grad af sandsynlighed må man ikke vente.

En fortegnelse på 183 + 25 fund med detaljerede oplysninger danner grundlag for mønternes chorografiske og chronologiske bestemmelse. Fundene er ordnede efter 6 geografiske hovedområder: I Vesteuropa (2 fund fra Østfrisland-Oldenburg), II »Schleswig-Holstein« (16 fund), III Danmark-Skåne/Blekinge (47 fund), IV Sverige (undt. Skåne/Blekinge), Norge, Island (54 fund, hvoraf 27 fra Gulland), V Østtyskland-Polen (60 fund), VI Østbaltikum-Rusland (4 fund).

Det støder at se den nuværende provins Schleswig-Holstein opført som et særligt område; det havde vel været mere historisk begrundet at lade område I omfatte Østfrisland-Nordalbingien (2 + 6 fund) og henføre landet mellem Ejder og den nuværende rigsgrænse til Jylland (10 + 9 fund) under Danmark. De mange grav- og løsfund fra Hedeby er opført som et enkelt nummer (fynd 8), ligesom de talrige gravfund fra Bjørkø også er opført som et enkelt nummer (fynd 93).

På grundlag af fundene fremsætter B. M. en hypotetisk datering af sine 12 kombinationsgrupper (med tilføjelse af endnu en trettende). Anmelderen har fra tabel 14 vedføjet de af B. M. beregnede middelvægte, der viser pengenes synkende værdi i løbet af de to århundreder:

KG	1	Karl den Stores originale Dorestadmønt	1.12 g	768-790
-	2	Krinkberg-efterligningerne . .	-	for 800
-	3	CAROLVS-efterligninger med bagsider:		
		Mand, hus, båd og hjort . .	0.84 g	ca. 825
-	4	Hjort/båd, haner/båd, hjort/»Wotan«	-	-
-	5	Hjort med bagudvendt hoved/»Wotan«	0.76 g	efter ca. 825
-	6	Efterligninger af kombina- tionsgruppe 5	0.76 g	ca. 840-860
-	7	CAROLVS/DORSTAT- efterligninger	0.56 g	ca. 900-950
-	8	CAROLVS/DORSTAT- efterligninger	0.47 g	ca. 950-965
-	9a-d	CAROLVS/DORSTAT- efterligninger	0.41 g-0.25 g	ca. 965-980
-	10a-b	Buer/kors	0.32 g-0.35 g	ca. 975-980
-	11	Buer med ansigt	0.30 g	ca. 975-980
-	10c	Buer med ansigt	0.22 g	ca. 985
-	12	Buer med ansigt	0.20 g	ca. 985
-	13	Buer med ansigt	0.30 g	ca. 995

KG 1-2 fra område I, 3-9d område II, 10a-12 område III, 13 område III/IV.

Til billederne på modstående side:

- KG 3 Man pl. 1:1/CE II pl. 6:3. Samling 20. München.
 - 3 Hus pl. 1:2/CE II pl. 6:2. Fund 93:646. Björkö 1871 ff.
 - 3 CE II pl. 6:1/D II A pl. 16:6. Fund 93:526. Björkö.
 - 4 Tuppar pl. 1:3/Båt:A2 pl. 1:9. Fund 93:526. Björkö.
 - 5 Hjort A pl. 2:2/Båt:A1 pl. 1:6. Fund 52. Johannishus, Blekinge 1821.
 - 5 Hjort B1 pl. 2:5/Strålans. A1 pl. 3:1. Fund 93:508. Björkö.
 - 6 Hjort B2 pl. 2:19/Strålans. B1 pl. 3:17. Fund 85. Rommunds, Gulland 1937.
 - 7 CE III A1 pl. 7:1/D III A1 pl. 17:1. Fund 47. Bräcke, Skåne 1876-7.
 - 8 CE III B1a pl. 8:1/D III B1 pl. 19:3. Fund 45. Baldringe, Skåne 1944.
 - 9a CE III B1b pl. 8:18/D III B2 pl. 20:19. Privat samling 16. London.
 - 10a Bå:A1a pl. 28:1/K:A 1a pl. 31:1. Fund 22. Grønnerup, Jylland 1842.
 - 10b Ans:Alc pl. 30:11/K:A 1a pl. 31:1. Fund 45. Baldringe, Skåne 1944.
 - 10c Bå:A4a pl. 29:10/K:A1a pl. 31:2. Fund 29. Harndrup, Fyn 1850.
 - 11 Ans:A1a pl. 30:1/K:B2a pl. 32:8. Fund 24. Grågård, Jylland 1939.
 - 12 Ans:B1 pl. 30:27/K:A1c pl. 31:4. Samling 28. Stockholm.
 - 13 K:B1 pl. 32:5/K:D pl. 32:23. Fund 60. Sturkö, Blekinge 1890.

Forkortelser: Ans: Ansikte utan strålar och bård (mödsat Strålans). - Bå: Bågar. - CE: Carolus efterpräglingar. - D: Dorestad typ. - K: Kors. - KG: Kombinationsgrupp.

3

3

3

4

5

5

6

7

8

9a

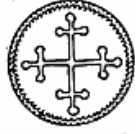
10a

10b

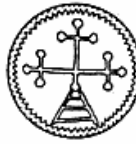
10c

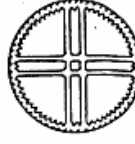
11

12

13

Det faste udgangspunkt for tidsbestemmelsen er Karl den Stores Dorestadmønter af den ældste udmøntning 768–790. De bar på forsiden kongens navn i to linjer CARO-LVS (sjældnere CAR-LVS) og på bagsiden møntstedets også i to linjer DOR-STAT. Denne type, som var fælles for Frankeriget henved 80 møntsteder, blev 789/90 afløst af en ny type med kongens navn omkring et kors og med møntstedets navn omkring kongens monogram på den anden side. De nye mønter var tungere end de ældre (240 stykker på pundet, mod før 288 stk.), og drøje bøder blev sat for dem, der forbrød sig ved at ville betale med gammel mønt. Mønten i Dorestad slog derefter ligesom alle andre frankiske møntsteder mønt efter den forordnede nye type. Der er ikke stor sandsynlighed for, at man i Dorestad trods forbudet skulde have fortsat med at udmønte den gamle type, som havde vundet almindeligt indpas i østersøhandelen, og som er blevet efterlignet i Norden.

Nu er det i reglen således, at når man giver sig til at efterligne en fremmed mønt, er det medens denne er gæv og gængs. Således efterlignede alle de nordiske konger, Sven Tveskæg, Olav Skotkonge og Olav Tryggvason Æthelræd den Rådildes mønter af den da (ca. 991–97) gængse type med C R V X allerede i 990'erne, ligesom Sven Estridsens møntprægere efterlignede de samtidige byzantinske kejseres mønter.

Herefter skulde man mene, at de ældste nordiske efterligninger var sat igang inden 790. Allerede i de i Dorestad slagte mønter ligger spiren til efterligningerne. De frankiske stempelskærere var til dels analfabeter. I den skat, som blev fremdraget i Krinkberg i Holsten, som bestod hovedsagelig af Dorestadmønter fra tiden før 790, var mange så barbariserede, at man vanskeligt skulde tænke sig dem slået i et officielt møntsted; men kontrollen med møntsmedjerne var yderst ringe. Det var i øvrigt det nærmeste, disse karolingiske mønter kom til Danmark, så vidt det fremgår af fundene, thi der kendes ikke her et eneste fund med Karl den Stores mønter, skønt de givetvis må være kommet herop ad handelsvejen.

B. M. har øjensynligt ment, at der måtte gå en passende tid mellem afslutningen af den ældste udmøntning af Karl den Stores Dorestadpenning og udmøntningen af de nordiske efterligninger i Hedeby, ligesom hun vistnok går ud fra, at ingen af de danske konger har haft nogen indflydelse på disse udmøntninger. Det er muligt, måske også sandsynligt, at det forholder sig således. Kong Sigfred (777 eller før–798 eller senere) er samtidig med de omhandlede Dorestadmønter; hans indstilling til købmænd og deres mønter ved vi intet om. Kong Godfred viste derimod sin interesse for handelsfærd, når han 808 ødelagde staden Reric og flyttede købmændene herfra til byen ved Slien. Og 810 lod han sin flåde på 200 skibe opkræve skat i Frisland til et beløb af 100 z sølv, hvoraf en del måske blev udredet i mønter af det gamle præg. Det vilde ikke være utænkeligt, om kong Godfred var interesseret i den nye indu-

stri med møntprægning, når han kunde få nogen afgift af de pågældende møntmestre.

Harald, som blev døbt i Ingelheim 826 og blev forlenet med grevskabet Rüstringen i Østfrisland, kan også have haft interesser i møntprægning, for ikke at tale om hans broder Roric, der blev kejser Lothars landeværnsmand, forlenet med Frisland fra Sincfal ved Brygge til Ems til sin død c. 876. Han har siddet som herre i Dorestad, indtil den gik til grunde ved naturkatastrophe(?) i midten af 860'erne, og i Nordfrisland (landet mellem Ejder og havet) en tid efter 857.

Kongerne Halvdan og Sigfred havde 873 sendefærd til kong Ludvig den Tyske angående samhandelen. Det viser, at de danske konger havde en vis interesse i handelslivets fremme, men om denne interesse har strakt sig så vidt som til at optræde som møntherrer som de karoliniske konger, ved vi ikke. Man må derfor give B. M. ret i hendes udtalelse (s. 248), at spørgsmål om møntret og handel kan ikke besvares ud fra det foreliggende materiale selv efter de af hende foretagne undersøgelser.

B. M. er ellers meget forsigtig med at udnytte møntmaterialet til at drage historiske slutninger, alligevel nævner hun Jelling som et muligt møntsted i Harald Blåtands tid, fordi det gamle møntsted Hedeby (efter B. M.s mening (s. 225 og 237)) da var under tysk vælde. Det er så temmelig grebet ud af den blå luft – det kan vi ikke vide noget som helst om. B. M. antyder formentlig dermed, at det er kong Harald, der har ladet disse mønter med korstype slå.

Medens B. M. lader hovedparten af mønterne, der er fundne i område II (Hedeby-området) eller dog i område III (øvrige Danmark), være fra Hedeby (eller andetsteds i Danmark), lader hun sin gruppe K:B1/K:D (KG 13), der især er fundet i område III/IV, og som er engelsk/byzantinsk påvirket, være slået i »Mälardalsområdet omkring år 995« som Sveriges ældste mønt. Påvisningen er ikke særlig overbevisende, den hører efter sin fabrik til Hedebymønterne; men vi skænker så gerne hende og Sverige denne beskedne mønt, så meget som vi og Fædrelandet har fået til gengæld.

Bogen er overdådigt udstyret med diagrammer, tabeller, kort over findestederne, udførlige lister over fundene og samlingerne, en imponerende systematisk katalog, en fyldig litteraturfortegnelse, men man savner svarlig et register, så meget mere som det kræver en vis arbejdsindsats for læseren at holde rede på de mange abstrakte betegnelser, der dukker op på forskellige steder.

De ovenfor anførte kritiske bemærkninger skulde ikke gerne gøre skår i den almindelige beundring for et så imponerende arbejde, som B. M. har udført, og som har bragt kundskaben om disse små historiske mindesmærker et langt stykke fremad mod det mål, som »den nye skole« i Stockholm har sat sig.

GEORG GALSTER